

**Чернігівський національний педагогічний університет
імені Т.Г. Шевченка**

Турчина Ірина Станіславівна

УДК 37. 013 (09) (043. 3)

**ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ
В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ О. КОНИСЬКОГО
(1836-1900 рр.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Чернігів – 2010

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Чернігівському національному педагогічному університеті імені Т. Г. Шевченка.

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор
Зайченко Іван Васильович,
Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка,
завідувач кафедри дошкільної освіти та практичної психології.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, доцент
Нагачевська Зіновія Іванівна,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
професор кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика;

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Бондар Людмила Семенівна,
Інститут педагогіки НАПН України,
провідний науковий співробітник лабораторії історії педагогіки.

Захист відбудеться 5 листопада 2010 р. о 13.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 79.053.03 у Чернігівському національному педагогічному університеті імені Т. Г. Шевченка за адресою: 14013, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53.

Із дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка за адресою: 14013, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53.

Автореферат розіслано 4 жовтня 2010 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

А. О. Міненко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепції розвитку загальної середньої освіти, Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ ст. зазначено, що розбудова і докорінне реформування освіти є підґрунтям для демократизації суспільства, виходу вітчизняної системи освіти на світовий рівень.

На сучасному етапі розвитку освіти в Україні основним завданням є утвердження національної освіти і школи, заснованої на національних традиціях. Головною метою виховання має бути передача молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, своєрідності світогляду і на цій основі формування особистісних рис громадянина України.

В умовах реформування національної системи освіти особливо актуальним є питання творчого переосмислення найціннішого досвіду педагогів минулого, зокрема тих, які працювали у царині розбудови української національної школи, але з тих чи інших причин їх педагогічна спадщина ще й досі гідно не поцінована. Винятково важливим є вивчення і критичний аналіз поглядів вітчизняних педагогів на проблеми національної освіти, що дозволить глибше пізнати історико-педагогічне минуле України, відтворити становлення і розвиток української національної освіти й виховання.

Серед українських педагогів другої половини ХІХ сторіччя визначне місце займає Олександр Якович Кониський (1836-1900 рр.) – письменник, громадський діяч, педагог-практик, автор підручників для народних шкіл.

Вивчення поглядів О. Кониського на проблеми національної системи освіти, його теоретичного і практичного доробку в галузі педагогіки не лише дозволить повернути з небуття ім'я педагога і громадянина, а й сприятиме відтворенню більш повної картини перебігу суспільно-політичних процесів в Україні у другій половині ХІХ ст., виявленню основних тенденцій розвитку вітчизняної педагогічної думки. Його ідеї щодо народності навчання й виховання, гуманізації, реформування системи освіти в Україні у другій половині ХІХ ст. є особливо актуальними сьогодні, в умовах розбудови української національної школи і системи освіти в цілому.

Персоналію О. Кониського, його громадську діяльність, літературну спадщину висвітлювали сучасники педагога – Ф. Брокгауз та І. Єфрон, М. Драгоманов, О. Огоновський, М. Петров, Леся Українка, а пізніше – М. Возняк, П. Волинський, М. Гніп, Д. Граховецький, М. Грушевський, С. Єфремов, К. Студинський, І. Франко та ін.

У радянський період літературну спадщину О. Кониського досліджували О. Білецький, М. Походзіло, М. Сиваченко, П. Хропко та ін., громадську діяльність – М. Бернштейн, Г. Жураківський, хоча й трактували її неоднозначно.

Після проголошення Україною незалежності громадсько-просвітницьку діяльність О. Кониського певною мірою досліджували Л. Березівська, Н. Побірченко та ін., внесок письменника у шевченкіану - Т. Демченко, В. Смілянська. У 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. з'явилися дисертаційні дослідження: О. Александрова «Правові погляди Олександра Кониського», Г. Белан «Педагогічні погляди і просвітницька діяльність Олександра Кониського», Т. Камишової «Етико-естетичний ідеал у творчості Олександра Кониського», О. Мисюри «Олександр Кониський у громадсько-політичному і культурно-освітньому житті України (друга половина ХІХ ст.)», Л. Ожоган «Проза Олександра Кониського в контексті II половини ХІХ ст.», Н. Скоробагатько «Олександр Кониський на тлі своєї доби (життя, діяльність, творчість)».

Отже, найбільшу увагу дослідників привертала літературна спадщина та громадсько-просвітницька діяльність О. Кониського, погляди педагога на проблеми національної школи й освіти розглядались лише побіжно і ґрунтовно не вивчалися.

Таким чином, проблеми української національної освіти в педагогічній спадщині О. Кониського практично не вивчені. Йдеться про погляди педагога на мету, завдання, принципи, зміст, методи й засоби української національної освіти й національного виховання.

Отже, цінність педагогічних поглядів О. Кониського на проблеми української національної освіти, актуальність і стан рівня дослідженості проблеми, доцільність її розробки з метою впровадження в систему національної освіти й виховання в Україні зумовили вибір теми нашого дисертаційного дослідження: **«Проблеми української національної освіти в педагогічній спадщині О. Кониського (1836-1900 рр.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт кафедри педагогіки, психології і методики викладання математики Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка та пов'язане з виконанням комплексної теми «Розвиток освіти і педагогічної думки в Україні в період освітніх реформ кінця ХІХ – початку ХХ ст. (1880-ті – 1920 рр.)» (номер державної реєстрації 0102U000737). Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка (протокол № 11 від 30.06.1999) та узгоджено на засіданні бюро Ради з координації досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні (протокол №1 від 26. 01. 2000).

Мета дослідження – дослідити освітню діяльність Олександра Кониського, виявити провідні педагогічні ідеї його спадщини, розкрити погляди О. Кониського на проблеми української національної освіти, визначити його внесок у розвиток національної школи й освіти.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

- 1) проаналізувати стан досліджування проблеми в науковій літературі;

2) встановити основні чинники формування світогляду, обґрунтувати періоди та основні напрями діяльності О. Кониського;

3) розкрити погляди О. Кониського на проблеми розвитку української національної школи й освіти, а також його внесок у їх становлення і розвиток;

4) визначити значення спадщини О. Кониського для розвитку української національної освіти сьогодення.

Об'єкт дослідження – просвітницька діяльність і педагогічна спадщина О. Кониського.

Предмет дослідження – погляди О. Кониського на проблеми української національної освіти: мету, завдання, принципи, зміст, методи й засоби української національної освіти й національного виховання.

Методологічною основою дослідження стали загальні положення теорії наукового пізнання; висновки сучасної наукової думки про роль педагогічних явищ у соціокультурному контексті, соціальну зумовленість виховання та навчання, необхідність вивчення явищ у конкретно історичних умовах. Дослідження базується на принципах історизму, системності, науковості, соціальної спрямованості, культуровідповідності та зв'язку теорії з практикою.

Теоретичну основу дослідження становлять: концептуальні положення державних документів у сфері освіти: Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепція розвитку загальної середньої освіти, Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. та ін.; педагогічна спадщина вітчизняних учених щодо історії розбудови української національної освіти другої половини XIX ст. – початку XX ст. (Б. Грінченко, М. Драгоманов, М. Пирогов, С. Русова, І. Франко та ін.); наукові праці, у яких розкрито історію просвітницьких товариств досліджуваного періоду (М. Возняк, М. Гніп, Д. Граховецький, Г. Жураківський, Н. Побірченко, Б. Шевелів та ін.); концептуальні підходи щодо шляхів реформування і модернізації системи освіти в Україні (В. Андрущенко, А. Бойко, В. Кремінь, І. Прокопенко, О. Савченко та ін.).

Методи дослідження: *теоретичний аналіз, синтез, систематизація, класифікація та узагальнення архівних і друкованих джерел*, які стали методологічними засадами й дали фактологічний матеріал для вивчення досліджуваної проблеми; *бібліографічно-хронологічний* – з метою визначення хронологічних рамок дослідження; *історико-генетичний* аналіз – з метою виявлення передумов формування особистості О. Кониського як педагога, громадського і культурно-просвітнього діяча; *персоналістично-біографічний* використовувався для аналізу громадсько-просвітницької та педагогічної діяльності О. Кониського, встановлення біографічних даних; *історико-ретроспективний* аналіз архівних матеріалів, періодичних видань дозволив схарактеризувати зміст і напрями громадсько-педагогічної діяльності О. Кониського; визначити внесок О. Кониського в розбудову української національної освіти; *теоретичне узагальнення*, що дозволило визначити його погляди на проблеми національної освіти.

Джерела дослідження. Фактологічний матеріал дисертації становлять педагогічні і літературні твори О. Кониського, його публікації в газетах і періодичних часописах, а також преса другої половини XIX ст. (газети і періодичні часописи, а також різноманітні альманахи, збірники), праці вітчизняних і зарубіжних педагогів; філософська, наукознавча література, праці з історії, журналістики, соціології, етнографії, літературознавства, народознавства, інших галузей суспільство- і людинознавства, що містили в собі інформацію, яка сприяла розв'язанню дослідницьких завдань.

У ході дослідження опрацьовано окремі публікації «Вестника Европы» (1866-1903), «Записок наукового товариства ім. Т.Шевченка» (1929), «Зорі», (1884-1887), «Киевского телеграфа» (1875), «Киевской старины» (1882-1906), «Літературно-наукового вісника» (1898-1925), «Основи» (1861-1862), «Правди» (Львів) (1867-1893), «Світу» (1881-1882), «Слова» (1862-1866), «України» (1914-1932), «Черниговского листка» (1861-1863) та ін.

Особливе місце серед джерел становлять матеріали архівів: Центрального державного історичного архіву у м. Києві (ЦДІАК України) (ф. 274 – Київське ГЖУ, ф. 293 - Київський цензурний комітет, ф. 294 – Канцелярія Київського відділу цензора, ф. 442 - Канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора, ф. 707 – Управління Київського навчального округу; ф. 1191 - Канцелярія Харківського генерал-губернатора, ф. 1235 – Грушевські - історики, лінгвісти, ф. 2047 – Д. Пильчиков), Державного архіву Київської області (ф. 2 – Канцелярія Київського губернатора), Державного архіву м. Києва (ф. 163 – Київська міська управа), Відділу рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка (ф. 3 – І. Франко, ф. 77 – О. Кониський), Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, фондів Чернігівського історичного музею ім. В.Тарновського (Ал. 59-113 / 603 – Лист О. Кониського до І. Шрага), Ніжинського музею рідкісної книги.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому *вперше*:

- розкрито особливості й специфіку педагогічної персоналії О. Кониського;

- розкрито погляди О. Кониського на проблеми української національної освіти і школи: завдання національної освіти та школи, мету навчання і виховання, зміст освіти, принципи, засоби і методи національної освіти й виховання;

- визначено і обґрунтовано основні педагогічні ідеї О. Кониського: народності освіти й виховання, гуманізації навчання і виховання, значущість рідної мови для пізнання;

- розкрито значення створених О. Кониським підручників для розвитку національної освіти і визначено можливості їх використання у шкільній практиці сьогодення;

- розкрито значущість доробку педагога для сучасного розвитку педагогічної науки: підвищення ролі національної освіти в політичному, економічному, культурному становленні народу; пріоритетність принципу

народності, основним чинником впровадження якого у навчання і виховання є рідна мова; підвищення ролі історичної освіти для національного і громадянського виховання; забезпечення співпраці школи, сім'ї та громадськості у національному вихованні; розробка науково-методичних вимог до створення підручників; підвищення престижу і соціального статусу вчителя.

- на основі вивчення, систематизації та узагальнення різноманітних джерел *уточнено* окремі факти життя і громадсько-просвітницької діяльності О. Кониського;

- *подальшого розвитку* набули основні напрями діяльності О. Кониського: літературний, громадсько-просвітницький та загально-педагогічний;

У результаті історіографічного пошуку до наукового обігу введено маловідомі джерела, що значною мірою розширили і конкретизували відомості про педагогічну та просвітницьку діяльність О. Кониського, а також факти щодо використання його творчої спадщини у вітчизняній педагогічній науці і практиці.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що результати, отримані у процесі дослідження поглядів О. Кониського на проблеми національної освіти, можуть бути використані у розв'язанні низки науково-практичних питань в Україні: для теоретичної розробки проблем сучасної національної системи освіти з урахуванням вітчизняного історичного педагогічного досвіду; у процесі викладання курсів історії педагогіки; під час проведення спецсеминарів з питань вивчення життя та творчості О. Кониського; у написанні курсових, дипломних та магістерських робіт; методичних рекомендацій, навчальних посібників з історії педагогіки.

Результати дослідження впроваджено до навчального процесу філологічного та історико-правознавчого факультетів Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (акт впровадження від 31.08.2010 р.); до навчального процесу факультету початкового навчання ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка (акт впровадження від 31.08.2010 р.); до навчального процесу факультету підвищення кваліфікації вчителів Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського (акт впровадження від 30.08.2010 р.).

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від 60-х років до кінця XIX ст. Нижня хронологічна межа (60-ті рр. XIX ст.) зумовлена початком активної громадсько-педагогічної діяльності О. Кониського, появою перших публікацій. Верхню хронологічну межу визначено з урахуванням останніх років життя педагога.

Апробація результатів дослідження здійснювалась шляхом виступів авторки на

міжнародних науково-практичних конференціях: «Психолого-педагогічні проблеми дитинства» (Переяслав-Хмельницький, 2003), «Підготовка вчителя початкової школи в умовах нової парадигми освіти» (Київ, 2004),

«Особистісно-орієнтовані педагогічні технології у початковій освіті» (Тернопіль, 2006), «Педагогічна спадщина К.Д. Ушинського у контексті сучасних проблем початкової освіти» (Чернігів, 2010);

всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Софія Русова – визначна українська громадська діячка і педагог» (Івано-Франківськ, 2001), «Розвиток змісту освіти як історико-педагогічна проблема» (Чернівці, 2003), «Малокомплектна школа: проблеми, досвід, перспективи» (Чернігів, 2003), «Педагогічна і громадська діяльність Софії Русової в контексті сучасності» (Чернігів, 2006);

вишівській науково-практичній конференції «О.Я. Кониський: «...Коли в нас своя мова, то повинна бути і своя азбука – нічого за чужим приводом ходить» (Чернігів, 2006).

Основні положення і результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки, психології і методики викладання математики Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка, кафедри педагогіки і методики початкового навчання Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

Публікації. За темою дисертації опубліковано 11 одноосібних статей, 10 з яких - у фахових виданнях з педагогіки, затверджених ВАК України.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який містить 315 назв; викладена українською мовою на 242 сторінках, з яких основного тексту - 184 ст., містить 7 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, аргументовано її актуальність, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, розкрито методи роботи, джерельну базу, наукову новизну, практичне значення, відображено апробацію результатів дисертаційного дослідження, вміщено відомості про публікації, структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі «Особливості і специфіка педагогічної персоналії О. Кониського»** проведено аналіз історіографії теми дослідження, з'ясовано стан розробки проблеми, здійснено аналіз джерельної бази дослідження, висвітлено передумови і фактори формування світоглядно-педагогічної позиції О. Кониського у контексті суспільного руху в Україні ХІХ ст., зміст і напрями науково-педагогічної і громадсько-просвітницької діяльності вченого.

Аналіз історіографії проблеми дослідження свідчить, що ґрунтовно вивчалася його біографія, літературна, громадсько-просвітницька діяльність, педагогічні та юридичні погляди. Отримала належну оцінку діяльність О. Кониського щодо видання біографії Т. Шевченка.

У ході опрацювання джерельної бази дослідження нами було встановлено 5 етапів у розвитку досліджень біографії, літературної спадщини, суспільної діяльності, педагогічних та юридичних поглядів О. Кониського:

- перший період (кінець XIX ст. – початок 1900-х рр. XX ст.) - становлення загальних основ дослідження творчої спадщини педагога;
- другий період (10-ті – початок 20-х рр. XX ст.) - для цього періоду характерна відсутність ґрунтовних досліджень, присвячених персоналії О. Кониського;
- третій період (20 – 30 рр. XX ст.) – активізація досліджень біографії, громадсько-просвітницької діяльності та творчої спадщини О. Кониського;
- четвертий період (30 – 80 рр. XX ст.) – вивчення громадської діяльності та творчої спадщини з позицій радянської історіографії;
- п'ятий період (з 1990-х рр. по теперішній час) характеризується посиленням уваги сучасних дослідників до персоналії О. Кониського.

У результаті аналізу джерельної бази дослідження нами було встановлено такі основні групи матеріалів: автобіографічні нариси, етнографічні замітки, мемуари; епістолярна спадщина О. Кониського, Лесі Українки, І. Франка, М. Драгоманова, М. Грушевського та інших осіб; статті, кореспонденції, замітки, нариси, надруковані О. Кониським у різних періодичних виданнях; рецензії на підручники і книги; справи, заведені на О. Кониського, доповідні записки, циркуляри, донесення агентів ГЖУ; підручники «Арихметика або щотниця», «ГраMATка або перша читанка задля початку вчень», написані О. Кониським; привітання, подяки, грамоти, художні твори О. Кониського; некрологи, спогади про нього інших відомих громадських діячів; відомості про О. Кониського, подані в енциклопедіях, довідкових виданнях.

Аналіз джерельної бази свідчить, що вона дозволяє достатньо повно і глибоко розкрити тему дослідження.

Нами було виокремлено найважливіші фактори, які мали помітний вплив на формування світоглядних засад О. Кониського, становлення його як свідомого українця, культурно-просвітнього, громадського діяча і педагога. Ними були: історія роду Кониських, яка налічує кілька сторіч (найвідомішим представником роду був Георгій Кониський – двоюрідний прадід Олександра Яковича, український письменник, церковний і культурний діяч, білоруський архієпископ); сім'я, де панував культ українськості, повага до українського минулого, рідної землі і мови; творчість Т. Шевченка, яку О. Кониський вважав могутнім чинником національного виховання, національної самоідентифікації; навчання у Чернігівській гімназії; самоосвіта, завдяки якій формувалась його національна свідомість, утверджувалась думка, що народу бракує насамперед освіти і культури; діяльність Кирило-Мефодіївського товариства, ідеї якого вплинули на світоглядні засади нового покоління інтелігенції, зокрема О. Кониського, і дістали продовження і розвитку в науково-просвітницькій діяльності Громад; суспільно-політичні реформи в Україні в середині XIX ст. (відміна кріпосного права, лібералізація суспільного життя), які пробудили в українській інтелігенції потребу громадської діяльності; діяльність у Полтавській громаді, яка сприяла подальшому становленню О. Кониського як просвітника, громадського діяча;

активного учасника національно-визвольного руху; співпраця з М. Костомаровим, П. Кулішем, Д. Пильчиковим та іншими громадськими діячами, яка плідно позначилася на визначенні громадянських інтересів і українознавчих орієнтирів.

Аналіз джерел і монографічної літератури доводить, що у формуванні й становленні О.Кониського як ученого, педагога, громадсько-освітнього діяча простежується декілька періодів, адекватних етапам його життя та просвітницько-громадської діяльності:

1) становлення особистості О. Кониського як громадсько-просвітницького діяча (1844-1862 рр.): дитинство, юність, початок трудової діяльності, який охоплює судову службу під час Кримської війни, адвокатуру в Полтаві, участь у Полтавській громаді.

2) спад громадської активності педагога (1863-1872), пов'язаний з перебуванням О. Кониського на засланні, одруженням, лікуванням за кордоном і проживанням під наглядом поліції в Катеринославі.

3) активізація суспільно-політичної діяльності О. Кониського (1872-1880), пов'язана з членством у Київській громаді, діяльністю на посаді гласного Київської міської думи.

4) галицький період діяльності О. Кониського (1881-1900) – характеризувався активною громадською діяльністю О. Кониського на Галичині (реформування Товариства ім. Шевченка у Наукове, участь у «Новій ері», робота над біографією Т. Шевченка, укладання «Українського словника», заснування видавництва «Вік»).

На основі аналізу широкого кола джерел нами було з'ясовано основні напрями діяльності О. Кониського: літературний, громадсько-просвітницький та загально-педагогічний.

Літературний напрям - написання віршів, оповідань, новел, повістей за соціально-побутовою тематикою та громадянського спрямування, написання ґрунтовної біографії Т.Г. Шевченка «Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя».

Громадсько-просвітницький напрям:

1. Участь у діяльності Полтавської і Київської громад: відкриття жіночої гімназії, заснування недільних шкіл, викладання на громадських засадах у недільних школах; як член Петербурзького товариства грамотності у своїх зверненнях і до цього Комітету, і до урядових установ обстоює ідею української національної школи; організація народних читань, публічних лекцій; створення публічної бібліотеки та завідування нею; створення загальної педагогічної ради; популяризація творів українських письменників, народних прислів'їв та приказок, рецензування підручників Д.Мороза, О. Золотова, збірки українських прислів'їв М. Комарова, «Истории литературы русской» О. Огоновського; переклад ряду творів російських та зарубіжних класиків – Л. Крилова, К. Рилєєва, М. Лермонтова, Д.Г. Байрона, Ф. Шиллера, А. Мюссе, Ф. Фрейліграта; видання літературного альманаху «Луна» – першої книжки на Наддніпрянській Україні після Емського указу,

спільне з О. Барвінським та В. Антоновичем видання «Руської історичної бібліотеки».

2. Написання підручників для народних шкіл. Видатними вітчизняними педагогічними пам'ятками другої половини ХІХ століття є підручники О. Кониського – «Арихметика або щотниця» (1863) та «Граматка або перша читанка задля початку вчень» (1882). 1907 р. «Арихметика» перевидавалась, що свідчить про затребуваність і популярність підручника. «Арихметика», будучи призначеною для народних шкіл, мала на меті забезпечення просвіти широких верств українського народу, пробудження його національної самосвідомості й гідності. «Граматка» була одним з перших підручників, виданих після Емського указу українською мовою.

3. Діяльність на посаді гласного Київської міської думи: боротьба за українську мову і школу; клопотання перед урядом стосовно дозволу випускникам реальних училищ вступати без екзаменів на математичні та природничі факультети університетів.

4. Ініціювання створення Всеукраїнської громадсько-політичної спілки, що мала об'єднати всі кола національносвідомих українців. Для потреб організації він заснував у Києві видавництво «Вік», що, проіснувавши 15 років, опублікувало понад 100 книг українською мовою.

5. Укладання «Українського словника». З метою унормування української літературно-наукової мови О. Кониський активно збирав слова для його створення. Усього зібрав близько 20 000 слів.

Загальнопедагогічний: викладання в недільних школах, написання лекцій з історії українського письменства, створення підручників і методичних рекомендацій до укладання підручників з читання.

У другому розділі **«Питання національної освіти й виховання дітей і молоді у творчій спадщині О. Кониського»** розкрито погляди О. Кониського на проблеми національної освіти: мету, завдання і зміст національної освіти, принципи, методи і засоби навчання, простежено внесок у розробку підручників для українських шкіл і визначено їх значення для розвитку національної освіти, висвітлено погляди педагога на проблеми підготовки вчителя народної школи та питання жіночої освіти.

У процесі дослідження встановлено, що вся просвітницька і науково-педагогічна діяльність за своєю суттю була боротьбою за національну школу і новий зміст освіти.

Мету навчання він вбачав у «розгортанні дітей у самосвідомі одиниці з вищим почуттям, з ширшими думками і намірами» і був переконаний, що цієї мети буде досягнуто лише за умови викладання у школах рідною мовою із урахуванням ідей народності та природовідповідності.

О. Кониський пропонував реформувати зміст освіти, ввівши до програм шкіл сучасні дані природничих наук, оскільки тільки на системі природничих наук має бути ефективно організований розвиток і освіта підростаючих поколінь. Розуміючи, що зміст освіти перш за все впливає на суспільну

свідомість народу, О. Кониський обстоював навчання рідною мовою і введення до програм народних шкіл українознавчих дисциплін.

За переконанням педагога, навчання має будуватися на національній основі, відображаючи специфіку й особливості економічних, соціально-політичних, філософських, культурних, національних та інших чинників свого народу. Зміст освіти повинен бути доступним, відповідати віковим та індивідуальним особливостям школярів, забезпечувати активне, свідоме і послідовне засвоєння знань, умінь і навичок, зв'язок теорії з практикою, навчання з життям.

Принцип народності навчання і виховання, що передбачав викладання у школах українською, вивчення історії України, національних звичаїв та традицій О. Кониський уважав провідним. Особливого значення О. Кониський надавав принципу гуманізації навчання. Його педагогічна діяльність і погляди базувались на таких засадах, як гуманне ставлення до особистості вихованця, повага прав і свобод дитини, відмова від тілесних та інших покарань, що принижують гідність та честь дитини.

Дидактика О. Кониського ґрунтується на принципах народності, науковості, доступності, систематичності і послідовності, гуманізації, свідомого засвоєння знань, наочності, природовідповідності, єдності навчання й виховання, зв'язку навчання з життям українського народу.

О. Кониський критикував як схоластичні, так і популярні в другій половині XIX ст. «розважальні» методи навчання. Педагог власним прикладом наполягав на важливості застосування таких методів викладання, що ґрунтуються на врахуванні пізнавальних інтересів, активізації когнітивних, психічних, перцептивних та емоційних процесів (проблемний виклад матеріалу, організація дослідницької діяльності). Систему навчання О. Кониський будував на словесних (розповідь, пояснення, лекція, робота з підручником та прописом), наочних (ілюстрування) та практичних (вправи, практичні роботи) методах.

Серед засобів навчання педагог виділяв підручники, наочність, рідну мову й усну народну творчість, особливо паремії, приказки, казки, які сприяють пізнанню мови.

Аналіз педагогічної спадщини О. Кониського дав змогу визначити методичні умови, що сприяють ефективному використанню наочних засобів навчання: 1) чітке виділення головного під час показу ілюстрацій, бо вони іноді містять і незначне, другорядне, що відволікає увагу школярів; 2) ґрунтовне продумування пояснень, необхідних для з'ясування сутності фактів та узагальнення засвоєної навчальної інформації.

У дослідженні встановлено, що важливим напрямом педагогічної діяльності О. Кониського було створення україномовних підручників. Аналіз підручників «Арихметика або щотниця» (1863) та «Граматка або перша читанка задля початку вчень» (1882) дозволив зробити висновок, що вони мають яскраво виражений національний характер, для них властиві ідеї зв'язку навчання з життям українського народу, доступності, систематичності,

грунтовності й міцності в опануванні навчального матеріалу. Праця О. Кониського як автора підручників сприяла розвитку української літературної мови, розвитку наукової термінології.

У результаті дослідження було виявлено внесок педагога у методику викладання української та російської мови. Аналіз розвідки О. Кониського «Наські граматки» (1862) дозволив визначити вимоги, сформульовані автором до укладання підручників: мова викладу – рідна; зміст навчального матеріалу – доступний і цікавий для школярів; обов'язковою є наявність у підручнику малюнків, методичних рекомендацій для вчителя.

Нами було встановлено, що актуальною для О. Кониського була проблема підготовки вчителів для народних шкіл. Педагог, виходячи з розуміння ролі вчителя у навчально-виховному процесі й громадському житті, підкреслював потребу цільової підготовки вчительських кадрів для народних шкіл, підвищення їхньої кваліфікації і статусу, участі у громадському житті. Проте через соціально-політичні обставини він не зміг офіційно відкрити спеціального освітнього закладу для підготовки вчителів народних шкіл.

Аналіз праць О. Кониського засвідчив, що одне з чільних місць у його педагогічній системі посідає питання жіночої освіти. Педагог висловлював думки щодо підвищення соціального статусу жінок у суспільстві, пропонував зразок навчального плану для жіночих шкіл нового типу. Під його керівництвом 1860 р. було відкрито жіночу гімназію в Полтаві.

О. Кониський зробив вагомий внесок у розвиток народної освіти українського народу. Спадщина педагога відображає історію становлення його педагогічних переконань, а також формування і розвиток української національної школи й просвітництва другої половини XIX ст.

У третьому розділі **«Культурологічний аспект громадсько-просвітницької діяльності О. Кониського»** розкрито роль педагога у становленні та розвитку шевченкознавства, висвітлено проблеми національної освіти в публіцистиці і художній спадщині вченого, можливості використання педагогічного досвіду О. Кониського в сучасних умовах.

Аналіз джерельної бази дозволив дослідити культурологічний аспект громадсько-просвітницької діяльності О. Кониського: заснування Товариства ім. Шевченка у Львові та реформування його в Наукове. Завдяки конструктивній діяльності О. Кониського було закладено основи Товариства, визначено принципи і форми його функціонування, провідне місце в науково-дослідній роботі посіла проблематика, пов'язана з біографією Т. Шевченка. Було встановлено, що наукове й освітньо-виховне значення заснованого О. Кониським Товариства полягало у сприянні популяризації історичних, філологічних, філософських, математичних, природничих, лікарських, етнографічних знань.

У результаті проведеного дослідження нами було висвітлено ще один напрямок культурно-просвітницької діяльності О. Кониського: написання ґрунтовної біографії Т. Шевченка. Це дало змогу не лише дослідити його працю стосовно зібрання доступних джерел (спогадів сучасників, листів,

даних церковних архівів Моринців і Кирилівки, друкованих матеріалів), але й розкрити її значення для подальших досліджень у галузі шевченкознавства.

Аналіз публіцистичних творів О. Кониського («Освіта на Західно-південній Україні», «Просвітній поступ Галицької Русі за останнє десятиліття», «Поступові придбання Росії за останні 10 літ», «Увлеченія», «Листи з Полтавщини», «Жіноча освіта в Україні (допис з України)», «Вісті. З Старих Санжар (Полтавського повіту)», «Вісті. Лист з дороги (Херсон 14 липня 1861 р.)» та ін.) засвідчив, що автор на сторінках періодичних видань розглядав проблеми національної освіти й виховання.

Встановлено, що педагог вимагав забезпечення загального навчання, створення єдиної системи освіти для всіх, вільного доступу до середніх і вищих навчальних закладів, відмови уряду від політики національної і релігійної дискримінації у школах усіх типів, будівництва нових приміщень для народних шкіл, докорінного покращення змісту освіти, методів і форм навчання й виховання українських дітей.

З'ясовано, що провідним засобом національного виховання дітей та ознакою національної школи О. Кониський вважав рідну мову і присвятив значну кількість публікацій необхідності впровадження її у народних школах. Для педагога обов'язкове навчання рідною мовою було не тільки чинником національного виховання, а й основою громадянського виховання молоді. Тому у навчанні дітей рідною мовою педагог вбачав не лише педагогічну, а й політичну проблему.

У ході дослідження художньої спадщини О. Кониського (оповідання, повісті, поезія) встановлено, що вона висвітлює погляди педагога на такі проблеми національної освіти й виховання, як от: антипедагогічні, аморальні умови виховання дітей селян («Народна педагогія»), використання тілесних методів покарання у народних школах та інших навчальних закладах («Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя»), матеріальні нестатки вчителів і їх важке соціальне становище («Козарський ланок», «Чотири вечори. (Образки з життя народного вчителя)», «Юрій Горовенко»); потреба вивчення історії України, народних традицій, народних пісень як основних чинників національного виховання («Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя»); відсутність національного виховання молоді (поезії «Сиротина», «Удосвіта»).

У ході наукового пошуку встановлено, що ідеї О. Кониського щодо розбудови національної системи освіти можуть бути творчо осмисленими і використаними в сучасній освітній практиці: 1) підвищення ролі національної освіти в політичному, економічному, культурному становленні народу; 2) пріоритетність принципу народності, основним чинником впровадження якого у процес навчання і виховання є рідна мова; 3) підвищення ролі історичної освіти для національного і громадянського виховання; 4) забезпечення співпраці школи, сім'ї та громадськості у національному вихованні; 5) створення мережі розповсюдження вітчизняних книжок; популяризація творів українських письменників; 6) урахування рекомендацій до змістового наповнення й оформлення букварів і читанок, а саме: використання

літературної мови, починаючи з вивчення найпростіших слів; орієнтування змісту підручників на принципи доступності і систематичності, послідовності; свідомості; використання народознавчого матеріалу у змісті підручників; 7) попереднє тестування абітурієнтів педагогічних навчальних закладів з метою виявлення придатності до викладацької діяльності; 8) підвищення соціального статусу вчителя і престижу його роботи.

ВИСНОВКИ

1. У дисертації на основі ретроспективного аналізу громадсько-просвітницької та педагогічної діяльності Олександра Яковича Кониського доведено, що він як суспільний діяч, письменник, педагог, публіцист, представник національного руху II половини XIX ст. відстоював ідеї національної освіти, працював задля її відродження.

На основі дослідження джерельної бази з'ясовано основні періоди в історіографії означеної проблеми: перший період охоплює кінець XIX ст. – початок 1900-х рр. XX ст. і характеризується значною кількістю розвідок, присвячених дослідженню біографії та громадсько-просвітницької діяльності О. Кониського. Другий період – 10-ті - початок 20-х рр. XX ст. – відсутність наукових досліджень, присвячених О. Кониському. Третій період охоплює 20-30 рр. XX ст. і характеризується підвищенням інтересу до біографії О. Кониського, його громадсько-просвітницької та літературної діяльності. Четвертий період - 30-80 рр. XX ст. – відзначається упередженістю і необ'єктивністю у висвітленні біографії, громадсько-просвітницької діяльності та творчості О. Кониського. П'ятий період - з 1990-х рр. XX ст. по теперішній час – об'єктивне вивчення просвітницької діяльності, літературної спадщини, педагогічних та юридичних поглядів О. Кониського.

2. Встановлено, що провідними чинниками формування ідейного світогляду О. Кониського як педагога, культурно-просвітницького і громадського діяча були: родина і церква (виховання в національно-патріотичному дусі зі стійкими ідейними переконаннями, спілкування з дідом-священиком); соціально-економічні та суспільно-політичні чинники (важке політичне та економічне становище українців, суспільно-політичні реформи в Україні в середині XIX ст.: відміна кріпосного права, лібералізація суспільного життя), культурно-освітні чинники (навчання в Чернігівській гімназії, вплив ідей кирило-мефодіївців - просвітницької діяльності і творчості Т. Шевченка (1814-1861), М. Костомарова (1817-1885), Д. Пильчикова (1821-1893) та подекуди П. Куліша (1819-1897), діяльність у Полтавській громаді).

З'ясовано, що для світоглядних позицій О. Кониського характерні національна спрямованість, глибокий патріотизм, пріоритет загально-людських і національних цінностей.

Визначено періоди життєдіяльності і творчості педагога: перший період (1844-1862 рр.) – період формування О. Кониського як активного громадського діяча, педагога, просвітителя; другий (1863-1872 рр.) - період

перебування на засланні; третій період (1872-1880) – київський період громадської діяльності; четвертий (1881-1900 рр.) – галицький період життя.

У результаті аналізу виділено три основні напрями діяльності О. Кониського:

літературний (написання віршів, оповідань, новел, повістей на соціально-побутову тематику та громадянського спрямування, написання ґрунтовної біографії Т. Шевченка «Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя»);

громадсько-просвітницький (участь у діяльності Полтавської і Київської громад; видання українських підручників; діяльність на посаді гласного Київської міської думи; боротьба за рідну мову і школу в Україні; популяризація української літератури; заснування Товариства ім. Шевченка у Львові та реформування його в Наукове, написання ґрунтовної біографії Т. Шевченка, ініціювання створення Всеукраїнської організації, що мала об'єднати всі кола національно-свідомих українців, укладання «Українського словника»);

загальнопедагогічний (викладання в недільних школах, написання лекцій з історії українського письменства, створення методичних рекомендацій до укладання підручників з читання).

3. Розкрито погляди педагога на проблеми національної освіти й виховання: мета навчання - «розгортання дітей у самосвідомі одиниці з вищим почуттям, з ширшими думками і намірами»; внесення у зміст освіти національної ідеї, що полягає у навчанні рідною мовою і залученні українознавчих дисциплін до навчальних планів національних закладів освіти; використання у навчальних закладах дидактичних принципів: народності навчання, який реалізується через навчання рідною мовою, вивчення української історії, літератури, традицій і звичаїв народу; науковості, доступності, систематичності і послідовності, гуманізації навчання, свідомого засвоєння знань, наочності, природовідповідності, єдності навчання і виховання, зв'язку навчання з життям; залучення ефективних методів – словесних (розповідь, пояснення, лекція, робота з підручником та прописом), наочних (ілюстрування) та практичних (вправи, практичні роботи); і засобів навчання (підручники, наочність, рідна мова і усна народна творчість).

Визначено головну умову перетворення школи на національну - викладання рідною мовою, залучення українознавчих дисциплін до навчальних планів шкіл. Як і тогочасні українські педагоги - О. Барвінський, Б. Грінченко, О. Партицький - О. Кониський вважав, що виховання має бути національним.

Схарактеризовано значення створених О. Кониським україномовних підручників для народних шкіл: «Арихметика або щотниця» (1863) та «Грамаатка або перша читанка задля початку вченья» (1882). Ці підручники є національно спрямованими, складеними з урахуванням специфіки народних шкіл і відповідають тогочасним поглядам на підручникотворення. Їм

притаманні ідеї доступності, систематичності, ґрунтовності й міцності вивченого матеріалу і пізнання нового, зв'язку навчання з життям.

Навчальні книги О. Кониського мали вагоме значення для розвитку освіти українського народу у другій половині ХІХ ст., оскільки ґрунтувалися на таких принципах, як: написання рідною мовою, змістовність, доступність, логічність; урахування психічних і ментальних особливостей дитини; широке використання народознавчого і краєзнавчого матеріалів; єдність з навколишнім світом; наявність запитань і завдань, які б сприяли формуванню самостійної думки учня, та ілюстрацій, що збуджували б творчу думку дитини. Ці підходи залишаються актуальними і для сучасного підручникотворення.

У ході системного аналізу педагогічних поглядів О. Кониського визначено основні вимоги до особистості педагога: національна свідомість, професійна придатність до викладання, що передбачає наявність природних нахилів, задатків; високий рівень загальноосвітньої та фахової підготовки; обґрунтовано необхідність жіночої освіти й усунення дискримінації жінок-педагогів.

Погляди О. Кониського щодо розбудови національної школи і національного виховання є співзвучними з поглядами його сучасників: О. Барвінського, Б. Грінченка, О. Огоновського, О. Партицького.

4. У дисертації розкрито значення ролі Наукового товариства ім. Шевченка та дослідження О. Кониським життєтворчості Т. Шевченка для розвитку національної думки в Україні.

З'ясовано основні проблеми національної освіти другої половини ХІХ ст. в публіцистиці О. Кониського: заполітизованість українських шкіл, недостатнє фінансування народних шкіл, клерикалізація світських шкіл, обмеження прав українського народу, його мови, освіти, школи, літератури, преси, театру, культури, важке матеріальне і правове становище вчителя, антисанітарний стан приміщень, у яких знаходились школи тощо.

Виявлено погляди О. Кониського на проблеми національної освіти в художній спадщині педагога: брак морального виховання дітей селян, антигуманні методи покарання у навчальних закладах, важке матеріальне і соціальне становище вчителів, необхідність національного виховання у навчальних закладах через вивчення історії України, народних традицій, народних пісень.

Визначено основні напрями актуалізації педагогічної спадщини О. Кониського в умовах сьогодення.

5. Встановлено, що провідною ідеєю життя і творчості О. Кониського була українська національна ідея, суть якої він визначав як необхідність побудови незалежної України, де б існували всі умови для розвитку української нації. Просвітницьку працю він розглядав як важливий чинник піднесення національної свідомості народу, а його діяльність було спрямовано на формування в українців національної самосвідомості й гідності.

Особистість просвітителя О. Кониського, його ґрунтовні теоретичні знання, професійні вміння (аналітичні, організаторські), особистісні якості – психологічні, моральні (гуманність, доброта, справедливість, тактовність, емпатійність, скромність, відповідальність та ін.), були і залишаються зразком ученого, педагога, просвітителя, наставника студентства і молодих учених.

Чимало з його ідей тією чи іншою мірою знаходять своє відображення в основних положеннях державних документів про освіту і школу в Україні (Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті, Законах України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", "Про вищу освіту" та ін.), а також в результатах сучасних науково-педагогічних пошуків (О. Адаменко, В. Андрущенко, Л. Березівської, А. Бойка, В. Бондаря, Л. Бондар, В. Василенка, М. Вашуленка, А. Вихрущ, О. Вишневського, Л. Вовк, С. Гончаренка, Н. Гупана, Н. Дем'яненко, Н. Дічек, М. Євтуха, Т. Завгородньої, І. Зайченка, С. Золотухіної, І. Зязюна, Є. Коваленко, В. Кравця, В. Кременя, Я. Кодлюк, П. Кононенко, В. Кузя, М. Левківського, О. Любаря, Н. Лисенко, В. Лозової, В. Мадзігона, А. Марушкевич, З. Нагачевської, Н. Побірченко, Л. Редькіної, Ю. Руденка, І. Руснака, М. Стельмаховича, Б. Ступарика, О. Сухомлинської, В. Федяєвої, Є. Хрикова, Г. Шевченко, М. Ярмаченка та ін.).

Пріоритетними напрямками впровадження педагогічних ідей та досвіду О. Кониського в сучасну освітню практику можна вважати: розвиток і актуалізацію педагогічних ідей просвітителя в сучасних наукових пошуках учених та в досвіді педагогів-практиків; вивчення творчої спадщини О. Кониського викладачами вищих навчальних закладів, студентами, учителями загальноосвітніх навчальних закладів; дослідження маловідомих фактів життя й діяльності вченого, ознайомлення широкої педагогічної громадськості з малодослідженими науковими працями вченого; пропаганда творчих надбань О. Кониського в педагогічних фахових виданнях та ін.

Здійснене дослідження не претендує на всебічний розгляд поставленої проблеми. Подальших наукових пошуків потребують лінгвістичні аспекти діяльності вченого, порівняльний аналіз педагогічних ідей О. Кониського та інших вітчизняних і зарубіжних педагогів другої половини ХІХ ст.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Турчина І.С. Особливості підручника О.Кониського «ГраMATка або перша читанка задля початку вчень» / І. С. Турчина // Наукові записки. – Ніжин: НДПУ імені Миколи Гоголя. Серія: Педагогічні науки. – 2001. - № 2. – 240 с. - С. 193-196.

2. Турчина І.С. «ГраMATка» О. Кониського в світлі сучасності / І. С. Турчина // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету.

Випуск 10. Серія: педагогічні науки: Збірник. – Чернігів: ЧДПУ, 2002. – № 10. – 219 с. - С. 109-112.

3. Турчина І.С. Використання педагогічної спадщини О. Я. Кониського в шкільній практиці сьогодення / І. С. Турчина // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького педагогічного інституту імені Григорія Сковороди: Науково-теоретичний часопис. – Переяслав-Хмельницький. – 2003. – № 3.– 388 с. - С. 190-195.

4. Турчина І.С. Дещо про «Арифметику» О. Кониського / І. С. Турчина // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Випуск 19. Серія: педагогічні науки: Збірник. – Чернігів: ЧДПУ, 2003.– № 19. – 140 с. - С. 94-96.

5. Турчина І.С. О. Кониський про вчителя народної школи / І. С. Турчина // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Випуск 24. Серія: педагогічні науки: Збірник. – Чернігів: ЧДПУ, 2004. – № 24. – 164 с. - С.136-138

6. Турчина І.С. До питання про гуманістичні засади педагогічних поглядів О. Кониського / І. С. Турчина // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання і виховання: Збірник наукових праць. – К.: НПУ, 2004. - Вип. 1. – 173 с. – С. 99-102.

7. Турчина І.С. Проблема розвитку пізнавальної активності школярів у педагогічній спадщині О. Кониського (1836-1900) / І. С. Турчина // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. Вип. № 3. Педагогіка. – 2006. – № 3. – 156 с. – С.74-76.

8. Турчина І.С. До питання про методи навчання в педагогічній спадщині О.Кониського / І. С. Турчина // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Випуск 38. Серія: педагогічні науки: Збірник. – Чернігів: ЧДПУ, 2006. – № 38. – 278 с. - С.76-78.

9. Турчина І.С. Ідея націоналізації освіти в педагогічній спадщині О. Кониського та С. Русової / І. С. Турчина // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Випуск 47. Серія: педагогічні науки: Збірник. – Чернігів: ЧДПУ, 2007. - № 47. – 208 с. - С. 62-65.

10. Турчина І.С. До питання про принципи навчання в педагогічній спадщині О. Кониського / І. С. Турчина // О.Я. Кониський: «... Коли в нас своя мова, то повинна бути і своя азбука – нічого за чужим приводом ходять». Матеріали вузівської науково-практичної конференції, присвяченої 170-річчя від дня народження педагога. 16 листопада 2006 р. / За ред. проф. І.В. Зайченка. – Чернігів, 2007. – 44 с. - С. 21-25.

11. Турчина І.С. Ідея національного виховання в педагогічній спадщині К. Ушинського та О.Кониського / І. С. Турчина // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Випуск 56. Серія: педагогічні науки: Збірник. – Чернігів: ЧДПУ, 2008. - № 56. – 271 с. - С. 67-69.

АНОТАЦІЇ

Турчина І.С. Проблеми української національної освіти в педагогічній спадщині О. Кониського (1836-1900 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01. – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, Чернігів, 2010.

Дисертацію присвячено аналізу поглядів О. Кониського (1836-1900 рр.) на проблеми української національної освіти. У роботі розглянуто основні чинники, що сприяли формуванню світоглядних засад О. Кониського, мали вплив на становлення його як свідомого українця, культурно-просвітнього, громадського діяча і педагога. Автором проаналізовано біографію педагога, виокремлено і досліджено основні етапи і напрями його просвітницько-громадської діяльності.

У дисертації розкрито погляди педагога на проблеми української національної освіти: мету і завдання національної освіти і національного виховання, принципи навчання і національного виховання, методи і засоби навчання і виховання рідною мовою, розробку україномовних підручників, роль і місце вчителя української народної школи, питання жіночої освіти.

У роботі розкрито внесок педагога у заснування Наукового товариства ім. Шевченка, розкрито його роль у становленні і розвитку шевченкознавства, висвітлено проблеми національної освіти в публіцистиці О. Кониського.

Ключові слова: О. Кониський, громадсько-просвітницька діяльність, проблеми національної освіти й виховання, рідна мова, українська національна освіта.

Турчина И.С. Проблемы украинского национального образования в педагогическом наследии А. Конисского (1836-1900 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Черниговский национальный педагогический университет имени Т.Г. Шевченка, Чернигов, 2010.

Диссертация посвящена анализу взглядов Александра Яковлевича Конисского (1836-1900 гг.) – украинского педагога, просветителя, общественного деятеля на проблемы развития украинской национальной школы и национального образования. Автором исследована историография проблемы, ее архивная база.

В работе проанализированы основные факторы, сыгравшие решающую роль в становлении А. Конисского как просветителя, общественного деятеля, борца за украинскую национальную школу: семья, деятельность и творчество Т. Шевченко, учеба в Черниговской гимназии, самообразование, деятельность

Кирилло-Мефодиевского общества, общественно-политические реформы в Российской империи и Украине в середине XIX ст., деятельность в Полтавской громаде, сотрудничество с Д. Пыльчиковым, Н. Костомаровым и др.

Освещены основные вехи биографии А. Конисского, выявлен вклад педагога в общественно-политическое и просветительское движение Украины, определены основные направления его общественно-просветительской деятельности: участие в работе Полтавской и Киевской громад, создание учебников для народных школ, деятельность на должности гласного Киевской городской думы, инициирование создания Всеукраинского общественно-политического союза, который призван был объединить все круги национально-сознательных украинцев; составление «Украинского словаря».

В ходе исследования проанализированы взгляды педагога на проблемы украинского национального образования: цели и задачи, принципы, методы и средства национального образования и воспитания, разработку украиноязычных учебников, роль и место учителя украинской народной школы, вопрос женского образования.

Определено главное условие преобразования школы в национальную: преподавание на родном языке, привлечение украиноведческих дисциплин в учебные планы школ. Охарактеризовано значение созданных А. Конисским украиноязычных учебников для народных школ: «Арихметика або щотниця» (1863) и «Граматка або перша читанка задля початку вченья» (1882). Эти учебники национально сориентированы, составлены с учетом специфики народных школ. Им присущи идеи доступности, систематичности, основательности и прочности изученного материала и познания нового, связи обучения с жизнью украинского народа.

В работе рассматривается проблема подготовки учителей для национальных школ. А. Конисский подчеркивал необходимость целевой подготовки учительских кадров для народных школ, повышение их квалификации и статуса, участия в общественной жизни, высокой идейной убежденности, любви к своей профессии, к детям.

Автором проанализированы взгляды педагога на вопросы женского образования. Педагог высказывал мысли о повышении социального статуса женщин в обществе, рассматривал механизм соблюдения гендерного баланса в обществе, предлагал образец учебного плана для женских школ нового типа. Под его руководством в 1860 г. была открыта женская гимназия в Полтаве.

В диссертации рассмотрены проблемы национального образования и воспитания в публицистике А. Конисского. Выяснено, что он считал школу главным фактором прогресса нации и определил следующие требования к ее организации и функционированию: школа должна быть народной, национально направленной, общедоступной и обязательной. В работе подчеркнуто, что ведущим средством национального воспитания детей и признаком национальной школы А. Конисский считал родной язык и посвятил значительное количество публикаций необходимости введения его в

народные школы. В обязательном обучении на родном языке педагог видел не только фактор национального воспитания, но и основу гражданского воспитания молодежи.

Проанализированы взгляды педагога на проблемы национального обучения в его художественных произведениях: отсутствие морального воспитания детей крестьян; антигуманные методы наказания в школах; тяжелое материальное и правовое положение учителей; необходимость национального образования в учебных заведениях.

В процессе исследования установлены педагогические идеи О. Конисского, которые могут быть переосмыслены и творчески использованы в условиях современной системы обучения.

Ключевые слова: А. Конисский, общественно-просветительская деятельность, проблемы национального образования и воспитания, родной язык, украинское национальное образование.

Turchyna I.S. The Problems of Ukrainian National Education in the Pedagogical Heritage of O.Konys'kyi (1836-1900). – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in pedagogical studies in speciality 13.00.01. – General Pedagogics and History of Pedagogics. – Chernihiv National Pedagogical University named after T.H.Shevchenko, Chernihiv, 2010.

The dissertation focuses on the analysis of O. Konys'kyi's views on the problems of Ukrainian national education. The leading factors that influenced O. Konys'kyi's outlook and his development as a conscious Ukrainian citizen, a cultural and public man, a pedagogue have been determined. The pedagogue's biography has been analysed; as a result, the main stages and directions of his public and educational activity have been defined and investigated.

O. Konys'kyi's views on the problems of Ukrainian national education such as the aim and objectives of the national education and upbringing, the principles, methods and tools of native language teaching and upbringing, elaborating Ukrainian textbooks, the place and role of the teacher of Ukrainian national school, the issues of woman's education have been ascertained.

The pedagogue's role in the establishment and development of Shevchenko studies, his contribution to forming The Scientific Association named after T.H. Shevchenko in particular, have been determined. The problems of the national education in O. Konys'kyi's publications have been specified.

Key words: O. Konys'kyi, public and educational activity, the problems of Ukrainian national education and upbringing, native language, Ukrainian national education.

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія KB № 15676-4148 ПР від 17.07.2009 р.*

Підписано до друку 30.09.2010 р. Формат 60 x 90 1/16.
Папір офсетний. Друк на різнографі.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 421.
Редакційно-видавничий відділ ЧДПУ імені Т.Г. Шевченка.
14013, вул. Гетьмана Полуботка, 53, к. 208.
Тел. 65-17-99, Chdpu_tipograf_208@gmail.com

